

РОЗДІЛ 2. АРХІВНІ ДЖЕРЕЛА ТРАГЕДІЇ

ЗАПИС АКТУ ПРО СМЕРТЬ
Про померлого або того хто його утримував

1. Прізвище <u>Бакман</u> ім'я <u>Івгост</u> по батькові <u>Акимович</u> № <u>18</u> 2. помер(ла) <u>18/11</u> 193 <u>4</u> року	
3. Чоловік, жінка (підкреслити)	4. Вік <u>38</u> (скільки повних років мав)
5. Дитя, що померла, не доживши 1 року або мертвонароджених точно зазначити: а) народилася <u>1934</u> року б) якщо по черзі в матері була дитина що вмерла: перша, друга або <u>3</u> в) вік батька <u>38</u> років, вік матері <u>38</u> років	
6. Громадянство померлого	7. Національність <u>Українець</u>
8. Де жив (назва району, села, міста, вул., буд. №)	<u>село Каминське</u>
9. Чи здобував прожиток сам, а як не сам то хто утримував	<u>сам</u>
10. Реміство, промисел, робота, посада в спеціальності у війн, а якщо не мав зайняття то зазначити, чи знав конячий ріди або дружини	<u>в.м.д.а.р.б.</u>
11. Становище в армії (звання, клас в-г, корпус, колективу, член артілі, одинок, службовець, робітник, помічник у армії чи в сім'ї)	<u>член артілі</u>
12. Назва установи, закладу чи підприємства, авантюри під виробництвом де служив, працює або господарює	<u>Військ Стел</u>
13. Сімейний стан померлого	<u>Парубок, дівчина, удовець(а) розлучений(а) невідомо (підкреслити)</u>
14. Зазначити докладно причину смерті	<u>б.г. розгу</u>

Додано лікарську довідку №..... або підкреслити мертвонароджений, оголошений від суду за померлого.

2.1. АРХІВНІ ДОКУМЕНТИ ЯК ДЖЕРЕЛО З ІСТОРІЇ ГОЛОДОМОРІВ

Історичне джерело – це носій історичної інформації, що виник як продукт розвитку природи й людини і відбиває той чи інший бік людської діяльності.

З огляду на специфіку історичної науки, яка не має змоги досліджувати свій об'єкт безпосередньо, оскільки минуле неможливо повторити або відтворити лабораторним шляхом, джерело виступає по суті єдиним носієм відомостей про минуле людства, про різні аспекти людської діяльності в усіх сферах суспільного та приватного життя.

Реальна джерельна база дослідження голодоморів на території Миколаївщини поділяється на дві великі підгрупи:

- 1) актуалізована джерельна база, тобто історіографічно-засвоєна шляхом публікацій археографічного характеру, аналізу або цитування в наукових дослідженнях;
- 2) потенційна джерельна база, що реально існує, але невідома історикам.

Вона може бути виявленою, дослідженою і оприлюдненою.

Реальна база неухильно збагачується в результаті пошуку, виявлення існуючих, але ще невідомих і незалучених до наукового обігу джерел. Саме архівні матеріали є тією реальною джерельною базою, яка дає можливість збагатити наші фактичні знання з історії голодоморів.

Цей вид джерел обрано нами не довільно, адже вони найбільш повно репрезентують трагічні події, які були або приховані від широкого загалу, або трактувалися тенденційно в минулі десятиріччя. Окрім цього, архівні матеріали дозволяють відчутти “подих часу”. Серед них акти, закони, укази та інші офіційні документи, які слід групувати за їх призначенням і місцем у суспільно-політичному, соціально-економічному та культурному житті. Певну внутрішню спорідненість мають діловодні документи вищих органів влади й управління, які визначають зміст і напрями державної політики на тому чи іншому етапі суспільного життя. Певна специфіка властива дипломатичним актам – міжнародним договорам, угодам, посланням, заявам, деклараціям тощо. Ця специфіка простежується як за самим змістом документів, так і за формою. Окрему групу офіційних документів складають діловодні та судово-слідчі матеріали, що завжди мають персоніфікований характер, розкривають певні біографічні факти, віддзеркалюють правову систему тієї чи іншої країни, певної історичної епохи. До того ж судово-слідчі справи, крім

наукового, мають важливе практичне і соціально-правове значення, оскільки вони нерідко стосуються знищених під час голодоморів, невинно репресованих, а згодом реабілітованих осіб. Ідеться, зокрема, про судово-слідчі документи за доби тоталітаризму, що відображають механізм злочинної дії каральної системи, масштаби голодоморів, масового терору, політичних репресій, засвідчують рух опору правлячому режимові.

Архівні матеріали дозволяють заповнити існуючу прогалину у вітчизняній історії, допомагають дослідити невідомі сторінки трагічних подій в Україні та Миколаївщині, зокрема. Дослідження тематики показує, що відновлення повнокривної картини голодоморів на Миколаївщині можливе лише за умови вивчення, систематизації та всебічного аналізу документів як обласних архівів (Державних архівів Миколаївської, Одеської та Херсонської областей) так і Центрального державного архіву вищих органів влади та управління України, Центрального державного архіву громадських об'єднань України, а також галузевих архівів Служби безпеки України та Міністерства внутрішніх справ.

Виходячи з правил класифікації, усі зазначені джерела відносяться до писемних і мають різні класифікаційні ознаки. За формою вони групуються на протоколи, анкети, звіти, бюлетені, розпорядження, постанови. За походженням виділяються документи вищих органів влади, державних установ, громадських організацій, політичних партій і рухів. За способом створення розрізняються рукописні, машинописні, друковані.

Запроваджуючи до наукового обігу унікальні документальні свідчення злочинної політики тоталітарного режиму, автори-укладачі керуються принципами відкритості перед суспільством, відданості історичній правді, хоч би якою неприємною вона була.

Цінність цих документів полягає в тому, що вони є безпосередніми, а іноді й єдиними свідками тих подій, які відбувалися в ті страшні часи на Миколаївщині і в Україні.

Цим обумовлена археографічна підготовка документів до видання. Перед укладачами і редколегією стояло завдання донести до читача драматизм і напругу подій того часу. Тому документи подаються мовою оригіналу (українська або російська) із збереженням мовностилістичних особливостей.

Основним архівним матеріалом, що використаний у навчальному посібнику є документи Державного архіву Миколаївської області, які ще десять років тому були недоступні для дослідника, перебуваючи під грифами “Тасмно” та “Цілком тасмно”.

Документи, що зберігаються в держархіві свідчать про те, що голодомор 1932-1933 рр. був викликаний передусім насильницькою колективізацією, злочинною політикою хлібозаготівлі, людино-ненависницькою політикою розкуркулення, здійснюваною сталінським керівництвом.

У кінці 1929 року, після листопадового пленуму ЦК ВКП(б), у країні почалася суцільна колективізація. Селян буквально заганяли до колгоспів. Якщо на 1 квітня 1929 року в Миколаївському окрузі було колективізовано тільки 21 % всіх господарств, то в листопаді цього ж року вже 59 % господарств, а до травня 1930 року було 83 % колективних господарств.

Почалася “ліквідація куркульства як класу”, що на практиці означало знищення заможних селян. Розкуркулювали селян-середняків, які не вступали до колгоспів. Багатьох розкуркулювали за невиконання плану по хлібозаготівлі. Так, у Миколаївському окрузі на початку 1930 року було розкуркулено близько 2000 селянських господарств. Така злочинна політика привела до дезорганізації сільського господарства.

У кінці 1932 – на початку 1933 рр. голод охопив більшу частину України, у тому числі територію сучасної Миколаївської області, і прийняв масовий характер.

З місць до органи влади надходили тривожні запити, листи-благання про допомогу. Один із них надійшов до редакції газети “Шлях індустріалізації” такого змісту: “Голодуємо! Повідомляю всі миколаївські організації, що члени комуни ім. Леніна Тернівської сільради дуже голодують, вже чотири дні не бачать навіть крихти хліба. Просимо миколаївські організації звернути на це увагу та дати негайно допомогу. 07.03.1933 р. Писав (член комуни)”. Зрозуміло, що цей лист не був опублікований у газеті, але зберігся в архівних фондах, що дає можливість зараз опублікувати його повністю.

В одному із протоколів засідання бюро партосередку при колгоспі ім. Сталіна Пересадовської сільради зазначалося, що станом на 18 квітня 1933 року в колгоспі перебувало на громадському харчуванні 1845 осіб, однак продовольчих ресурсів було тільки на два дні. Хворих від недоїдання – 390 колгоспників, тільки у березні-квітні сталося більше як 100 смертних випадків.

Якщо по Миколаєву приймалися певні заходи по боротьбі з голодом, а саме: з 20 лютого 1933 року до встановленого стандарту хлібопечення була запроваджена домішка у розмірі 3 % соняшникової макухи, затверджувалися норми видачі хліба по підприємствах міста, у червні 1933 року була встановлена середньодобова потреба

реалізації комерційного хліба по Николаєву – 70 тонн у день, то селяни фактично були кинуті напризволяще.

Крім того, 6 грудня 1932 року за підписами В. Чубаря і С. Косіора була прийнята постанова Раднаркому УРСР і ЦК КП(б)У “Про занесення на “Чорну дошку” сіл, які злісно саботують хлібозаготівлі”. Щодо цих сіл було вирішено вжити такі заходи:

1. негайно припинити довіз товарів, цілком припинити кооперативну й державну торгівлю на місці та вивезти з відповідних кооперативних і державних крамниць всі наявні товари.
2. Цілком заборонити колгоспну торгівлю як для колгоспників, так і для одноосібників.
3. Припинити всіляке кредитування, провести дотермінове стягнення кредитів і інших фінансових зобов'язань.
4. Перевірити і очистити органами РСІ кооперативні та державні апарати від всіляких чужих і ворожих елементів.
5. Перевірити і очистити колгоспи цих сіл, вилучивши контрреволюційні елементи, організаторів зриву хлібозаготівель.

За цією постановою на “чорну дошку” було занесено 46 районів, населених пунктів, колгоспів, радгоспів і кущів, що знаходяться на території сучасної Миколаївської області.

Про опухлих від голоду колгоспників і одноосібників згадали лише напередодні весняної посівної кампанії 1933 року, коли стало очевидним, що без мінімальної харчової допомоги сільським трудівникам, вона буде просто зірвана.

Однак і тоді продовольча допомога надавалася, як правило, тільки тяжкохворим колгоспникам та одноосібникам. Секретар миколаївського міського партійного комітету Шулькін у листі від 21 квітня 1933 року секретарям сільпартосередків та уповноваженим міськкому писав: “... Якщо на ґрунті голоду буде хоча б один смертельний випадок у вашому селі, безумовно, керівний склад буде виключений з партії та відданий під суд. Крім того, вважаємо необхідним попередити, що продовольча допомога в травні місяці буде дуже незначною і вам належить прийняти заходи до мобілізації всіх внутрішніх ресурсів”.

А через кілька днів на засіданні секретаріату миколаївського міськпарткому було прийнято постанову про заборону видавати хліб із фондів колгоспів і продовольчої позики (крім тяжкохворих) на громадське харчування, в період дощу, коли нема виходу на роботу в поле. Керівний склад колгоспів притягнувся до кримінальної відповідальності за порушення цієї постанови так само, як за розкрадання громадської власності.

Разом із тим, для навантаження на пароплави і наступної відправки на експорт на миколаївський елеватор завозилося у листопаді 1933 року по 6 тисяч тонн зерна на добу, а в грудні – 3,5 тисяч тонн.

Для більшості партійного і радянського керівництва було байдуже, що в цей час помирало багато людей від голоду.

Кількість померлих від голодомору 1932-1933 рр. на Україні неможливо точно підрахувати. Різні дослідники називали цифри від 3,5 до 8 млн жертв. Немає точних відомостей про кількість померлих від голоду і на Миколаївщині. Проте, зрозуміло, що їх було не менше 100 тис.

Архівні документи, представлені в навчальному посібнику, допоможуть кожному читачеві дійти власних висновків щодо подій, пов'язаних з трагедіями голодоморів.

Рекомендована література:

1. Гарнай І.А., Єсенков Ф.П., Фоланій Г.П. Деякі питання комплектування архівів документальними матеріалами // *Історичні джерела та їх використання.* – 1964. – Випуск 1.
2. *Голод-геноцид 1932-1933 років на території Миколаївщини: погляди істориків, очевидців, архівні матеріали (до 70-річчя трагедії).* – Миколаїв: Вид-во МДГУ ім. Петра Могили, 2003.
3. *Государственные архивы СССР. Справочник в 2-х ч.* – М.: Мир, 1989.
4. *Государственный архив Николаевской области. Путеводитель.* – К., 1985.
5. Довгопол В.М., Литвиненко М.А., Лях Р.Д. *Джерелознавство історії Української РСР.* – К.: Освіта, 1996.
6. *Історичне джерелознавство: Підручник // Під ред. Я.С. Калакури, І.Н. Войцехівського, С.Ф. Павленка та ін.* – К.: Генеза, 2002.
7. Ковальченко І.Д. *Исторический источник в свете учения об информации // История СССР.* – 1982. – № 3.
8. Макаруч С. *Писемні джерела з історії України.* – Львів: Світ, 1999.
9. Пількевич С.Д. *Головні етапи розвитку архівної справи на Україні // Історичні джерела та їх використання.* – 1968. – Випуск 3.
10. Проништейн А.П., Данилевський І.Н. *Вопросы теории и методики исторического исследования.* – М.: Наука, 1986.
11. *Розсекречена пам'ять: Голодомор 1932-1933 років в Україні в документах ГПУ-НКВД.* – К.: Вид. дім “Києво-Могилянська академія”, 2008.

12. *Справочник научного работника. Архивы. Документы. Исследования.* – Львов, 1983.
13. *Шитюк М.М., Горбуров К.С. Миколаївщина в голодних 1921-1923; 1932-1933; 1946-1947 роках.* – Миколаїв: Вид-во Ірини Гудим, 2007. – 156 с.
14. *Шитюк М.М. Голод-геноцид 1933 року: історико-політологічний аналіз соціально-демографічних та морально-психологічних наслідків на території Миколаївщини // Миколаївщина: літопис історичних подій.* – Херсон: Олді-плюс, 2002. – С. 344-362.
15. *Шитюк М.М. Голодомори ХХ століття.* – К.: Геліон, 1997. – 62 с.